

Кога "Прашина" би бил македонска "Герника", јас би имал прекрасен тестамент

Дневник / 10.10.2001

ИНТЕРВЈУ

МИЛЧО МАНЧЕВСКИ, РЕЖИСЕР

--

Кога почнувам да работам, тоа никогаш не е со предвидена агенда. Ме води некое недефинирано чувство. Во "Пред дождот" тоа беше чувство на мачнина во устата, како болка во непцата пред да заврне, а во "Прашина" чувство на еуфорија комбинирано со чувство на крик, што е многу поблиско до животот.

--

"Прашина", вториот филм на Милчо Манчевски, вечерва ќе ја доживее својата свечена премиера пред македонската публика. По "Пред дождот", филмот што ја однесе Македонија преку големата бара во дотогаш далечниот свет на номинации и оскари, Манчевски продолжува да го троши своето духовно уметничко "кандилце" во проекти што се добро вакцинирани од вирусот на шеќерните холивудски приказни и убаво глазираните спотовски филмови за една сезона. Тој ги руши архетипите за тоа како треба да изгледа "добар филм по мера на критичарите", а "Прашина" е сублимат на ваквите индивидуални и речиси "монашки" принципи во уметноста.

Со Манчевски разговаравме за "Прашина", за сензибилитетот на филмот, за таа повеќеслојна, жестоко емотивна и филигрански изгавирана приказна со многу силни метафори. Тоа е редок филм што дури и кога ќе се одгледа, повторно ја наметнува енигмата - како може толку вешто да се "бајпасираат" толку различни судбини од исто време и различни места, а приказната да тече во еден здив.

- Ако е искрена намерата, метафората ќе произлегува од секој кадар и од секој збор. Тоа е она што го прави филмот. Искреноста е единствената важна работа во правењето дела. Целта беше да се направи филм што зборува за суштински работи. Не сакав формата на филмот да биде вкалапена, а неговиот начин на говор да биде изваден "од фиока". Според структурата, тој е многу безобразен и веројатно ќе има луѓе што ќе ги исфрли од колотечината на некако "нормално" гледање филм. Една од трагедиите на наративниот филм е тоа што тој многу лесно се вклопува во шаблони. Во принцип, филмот е скап и луѓето се плашат да пробаат си играат, а без играње нема уметност.

- | Во филмот си играте со временски секвенци од ист период, ги соочувате и ги предизвикувате на историски двобој. Вам ви успеа да ги имате комитите и каубоите во ист филм.

- Јас велам дека ова е кубистички филм. Кубистичките сликари вовеле различно толкување на она што го гледаат. Пробав овој материјал да го разработам на друг начин. Тоа дело на прв поглед може да биде шокантно, но задоволството од она што си го одгледал е многу поубаво, отколку ако видиш нешто лесно. Филмот како медиум е податен за играње со времето, зашто времето се преведува во простор. Една секунда е 24 слики. Кога ги имаш тие слики, можеш да ги ставиш тука, но можеш да ги ставиш малку подоцна. Можеш да си играш. Резултат од тоа е впечатокот дека времето се случува додека го гледаме. Едно од нивоата на овој филм е да ја испита природата на времето - објективната и онаа во нашите глави. Ние мислиме дека

работите течат линеарно. Во главата имаме стереотипни групации дека едно припаѓа на еден век, друго на друг. Филмот зборува за два периода: едниот е денес, а другиот е почетокот на 20 век, околу 1903 година. Видов една слика од Пикасо од 1903 година и заклучив дека тој тоа го сликал кога кај нас се сечеле глави. Во тој период се случувал крајот на Дивиот Запад, психоанализата, киното, пронаоѓањето на авионот. Тие работи во нашите глави припаѓаат на различни векови. Во прикажувањето на сублиматот од тие елементи, филмот е многу пореалистичен отколку што изгледа на прва топка.

- | Во филмот успевате да ги деконзервирате тие стереотипи за времето и да издестилирате една временска паралела во која приказните органски се преплетуваат. Дали интуитивно чувствувате дека во овој филм ја насликавте македонската "Герника"?

- Ќе биде многу убаво ако навистина биде така. Кога "Прашина" би бил македонска "Герника", тоа би ми бил прекрасен тестамент. Мислам дека паралелата е многу соодветна, не само поради формата на филмот, која соодветствува на сликарската форма на "Герника", туку и поради крикот што излегува од платното и од филмот. Долго време мислев слоган на филмот да биде "Пропиштело дете во мајка". Тоа е народен израз и оние што ќе го видат филмот ќе сфатат од каде произлегува тоа. Воопшто не беше планирано да се направи толку силно емотивен филм. Но кога влеговме во тоа време, заклучив дека тој период навистина може да се опише како "Пропиштело дете во мајка". И она што денес го живееме не е многу далеку од тоа, но кога човек поминува низ сегашноста се десензитивизира се навикнува на се. Кога почнувам да работам, тоа никогаш не е со предвидена агенда. Ме води некое недефинирано чувство. Во "Пред дождот" тоа беше чувство на мачнина во устата, како болка во непцата пред да заврне. Овде беше чувство на еуфорија комбинирано со чувство на крик, што е поблиско до животот.

- | Во овој филм до коски боли сознанието дека животот завршува само како прашина, како урна со пепел и оти само приказната што ќе ја оставиме зад себе му пркоси на заборавот. По Вашите два филма, веројатно сте задоволен од чувството дека зад Вас нема да остане прашина.

- Но, сигурно ќе остане оваа "Прашина". Филмот, всушност го поставува прашањето - "каде ни оди гласот кога веќе не нема? Во филмот има куп одговори: дека останува прашина, спомен, деца, нешто регистрирано, приказната што сме ја живееле и приказната што ја раскажуваме. Веројатно вистината е комбинација на сето тоа. Ми требаше да раскажам филм за раскажување приказни. Тоа е она што го правам цел живот професионално, како што го правите тоа и вие. Раскажувањето приказна или историја како што ние на Балканот тоа го гледаме е многу интересна креативна активност, зашто историјата ја пишува победникот. Тој ја дотерува. Постои она што ќе го каже Си-ен-ен и она што ќе го раскаже селанецот чие село било бомбардирано. Тие две не мора да се совпаднат, дури може да бидат и дијаметрално спротивни. Но кога по 20 години некој за ќе седне да напише истражување, веројатно ќе ги бара старите снимки на Си-ен-ен.

- | Во "Прашина" има многу документаристички елементи, што кажува дека на филмот му претходела обемна истражувачка постапка?

- Истражував многу и инсистирав тоа да го прават и соработниците на филмот. Основна библиографија беа 160 до 180 книги за Македонија од почетокот на 20 век, но и за американскиот Див Запад во истиот период. Тие книги се пишувани во тој период од патеписци, од сведоци. Меѓу нив е и "Исповеди на еден македонски четник" од Алберт

Сониксен, кој се приклучил на комитска дружина, патувал со нив, се борел против Турците, учествувал во палење на грчки села. Се вратил во Сан Франциско ја напишал книгата, а потоа бил и советник на американската влада за Балканот. Ги читав и мемоарите на Мис Стон и текстот што го напишала нејзината придружничка Цилка. Сакавме да влеземе во тој период, да дознаеме како се однесувале тие луѓе, какви им биле семејствата, сексуалните односи, како се дружеле, како се убивале, како се оплакувале, кој јазик го користеле. Од тие истражувања излегуваа нови елементи во сценариото. Ништо не е произволно. Јас мразам холивудски верзии. Каубојските филмови се еден од најголемите историски фалсификати, а цел свет ги прифати "здроаво за готово". На пример, Били Кид бил од Бруклин, од Њујорк. Генералот Кастер бил најлош студент на својата генерација и во историјата на Вест Поинт. Најголем број двобои се случувале на растојание од три метри и биле убивање во грб, а не на улица и според тоа кој е побрз. Огромен број каубои биле црнци. Ние никогаш на филм не сме виделе црнец-каубој. Каубои и индијанци многу ретко се наоѓале на исто место и во исто време. Каубоите се создале во Тексас и Оклахома кога е воведена железницата, кога некој требало да ги одведе стадата од ранчот до железничката станица за да ги носат на колење во Детроит, Чикаго и Њујорк. Во тоа време во Тексас и Оклахома имало многу малку Индијанци. Повеќето од нив или ги заклале или ги преселиле во резервати во Северна Дакота, во Јужна Дакота и во Аризона. Тоа е еден аспект за менување на приказната во зависност од тоа кој ја раскажува. Едно од прашањето на "Прашина" беше како може да се спојат две дијаметрално толку спротивни работи како што се една свечена национална историја што ние ја учиме и една алтернативна историја која се случувала во исто време на друго место, а тоа се каубојските стрипови. Прашењето на филмот беше истражување на тој период.

- I Може ли критичарите да и забележат на нашата приказна за комитите и Турците?

- Веќе забележаа. Едно од првите прашања беше од еден англиски критичар: "Вие сте направиле расистички филм во кој Турците се прикажани во лошо светло и тоа е очигледно направено за да се спречи приемот на Турција во ЕУ. Каков е Вашиот коментар на тоа?" Јас единствено можев да му кажам: Ви благодарам за Вашата изјава. Тоа е клеветата на неколку нивоа за која човек не може да дискутира. Ако отвориш уста, го удостојуваш со примање во друштвото на паметни луѓе. А потоа ми кажаа дека тој човек е член на некое ултрасистичко здружение во Северна Ирска. Ме изненади политички негативниот прием на филмот од западната критика. Јас критиките во принцип не ги читам и кога се добри и кога се лоши. Но, некои критичари измешаа баби и жаби и се бараа политика во филм што воопшто не се занимава со политика. Тие во филмот го "чекаа" НАТО, иако сценариото е напишано пред седум години. Но, тоа кажува дека филмот погодил некој нерв во нив, штом решиле своите внатрешни проблеми да ги проектираат на туѓо дело. Не ми пречеше што го напаѓаат филмот. Ми беше жал зашто од нивните реакции заклучив дека Македонија ја загубила медиумската војна во западните медиуми со 10:0. Огромна доза на тие реакции беше поради фактот дека едно вакво дело може да дојде од Македонија, дека некој може да се осмели да прави ревизија на начинот на кој тие ја читаат историјата и да биде доволно самоуверено дело, кое си игра со уметничката форма. Тие очекуваа инфериорен филм со наивна егзотичност: "Леле, колку егзотичен филм, леле колку убави залези на сонцето, колку тажно и егзотично си живеат луѓето таму и колку им е убаво".

- L Не сакам овој висококалоричен уметнички филм да го ставам во политички контекст, но можеби вие ги разбудивте тие реакции со храброста да ја исцртате спиралата на македонското национално ДНК, неговите болки, страдања и радости, и тоа во еден исклучително сензибилен политички момент?

- Тешко е да шпекулирам зошто филмот им се допадна на луѓето на кои им се допадна и зошто го мразат оние што го мразат. За уметничко дело е најтажно ако те остави рамнодушен. Веројатно филмот не се вклопи во претставата што тие луѓе си ја направиле за тоа кои сме ние. Можеби затоа што им држи лекции на луѓе и медиуми што фалсификуваат и туѓа историја, а не само својата. Ова е веројатно ехо на едно такво однесување.

- | Зошто домот на една старица во Њујорк, 2001 година, го избравте за место каде што ќе ја почнете приказната?

- Половина живот поминав во Њујорк и тоа е одраз на тоа кој сум и што знам. Тој контраст е многу убав за драмско дејство. Њујорк 2001 и Мариово 1903 е огромен предизвик: ај, сега сплети ги и затвори ги, но во една органска приказна, а не да ги налепиш едно на друго. Ако нема предизвик, нема филм. Можеш да раскажеш приказна и да си го земеш хонорарот, но тоа исто така не е филм. Во тој почеток, во продуцирањето беше вклучен Роберт Редфорд и тој тврдеше дека тоа е најголема јадица, најинтересен почеток на сценарио што го прочитал досега. Таа 98-годишна старица во Њујорк мене ми е најдрагиот лик. Многу ми е близок тој хуманистички безобразлук кај неа, но како безобразлук од љубов кон другите, а не како безобразлук од себичност. Се препознавам во нејзината жилавост и гладта да раскаже приказна. Има моменти и кога се чувствувам многу стар и кога сум уморен од целиот циркус што го опкружува правењето на филмот, во преносна и во буквална смисла. Буквалниот циркус не ми пречи толку колку преносниот. Сретнав многу луѓе во овој занает што имаат морална конструкција на амеба. Тоа е ОК ако се занимаваш само со бизнис. Но кога правиш уметничко дело, многу пречи тој недостиг од морална конструкција, зашто ќе се одрази на филмот.

- | Во филмот има многу сцени на убивање, но кога би ги немало, би исчезнал и нивниот емотивен антипод - силните чувства на љубов и пријателство. Како критичарите ги "видоа" тие сцени?

- Имаше прашања и забелешки на она што тие го нарекуваат насилство во филмот. Бергман вели дека филмот е еден од најподатливите методи за ритуализација на насилството во општеството. Не верувам дека луѓето што гледаат насилство на филм, излегуваат и прават насилство во нормалниот живот. Не верувам дека на Хитлер му влијаеле филмовите со насилство. Мислам дека тоа те доведува да се соочиш со својата потреба за насилство или за воајеризам врз насилството. Тоа во филмот не е ништо во споредба со насилство што се случувало во тој период овде и на Дивиот Запад. Во извештаите на Карнегиевата комисија од разговорите со сведоците на Балканските војни, се опишуваат толку грозоморни насилства што не се осмелуваш да ги раскажеш, а камоли да ги прикажеш на филм. Во крајна линија, да не зборуваме за Вејце. Контрастот на доброто и на злото, на смешните моменти и големите таги, е она што и дава и комплексност и комплетност на една приказна. Тоа го прави делото пореалистично и постилизирано.

- | Малкумина знаат дека од почетокот на кризата во Македонија, ги посетивте најжешките фронтови во земјава. Беше тоа само режисерски предизвик или исконски човечки крик против она што се случува.

- Сакав да знам што ни се случува. Да видам од прва рака, зашто кога тоа ќе биде преработено, никогаш нема да ја дознаеме вистината. Делумно се срамевам, зашто тоа се места на трагедија, а јас со ништо не можев да помогнам. Во суштина бев натрапник. Но можеби понатаму индиректно ќе можам да помогнам со раскажување на некоја вистина што сум ја видел. А видов една негламурозна војна, видов мртви крави, дупки во дневни соби.

- I Видовте ли луѓе?

- Не доволно. Видов луѓе што се само вклучени во тоа. Кога си во војна, останува стариот начин на размислување, само насочен низ друга призма. Останува истата лакомост, љубомора и љубов, но прекршени низ призма на војната. Тоа е она што никогаш нема да го видиме на вести. Она што се случува во медиумите кај нас е голема штета. Ќе прочитаме се што рекле политичарите, но нема да прочитаме за илјадници судбини, кои се и потресни, и интересни и тажни. Тие се суштината на она што се случува. Но, дали има извештаи за сведоците и жртвите на оваа војна? Дали ние го правиме тоа или оставаме да ни го прави некој друг? Во земјава има илјадници видеокамери и касетофони. Дали нас воопшто не интересира гласот на тие луѓе? Ете, затоа бев таму. Нема да се срамам од тој интерес ако еден ден тие луѓе имаат некакво фајде од тоа. Во спротивно, тоа би било воајерство.

Катерина Блажевска